

36

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра Радіоелектронних та біомедичних комп'ютеризованих
засобів і технологій (№ 502)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник проектної групи
 В.П. Олійник
(підпис) (ініціали та прізвище)

«30» серпня 2023 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА ОBOB'ЯЗKОВОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

ШТУЧНІ ОРГАНИ ТА ІМПЛАНТИ

(назва навчальної дисципліни)

Галузь знань: _____ 16 Хімічна та біоінженерія _____

(шифр і найменування галузі знань)

Спеціальність: _____ 163 Біомедична інженерія _____

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма: _____ Біомедична інформатика та радіоелектроніка _____

(найменування освітньої програми)

Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

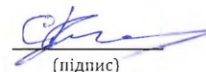
Харків 2023 рік

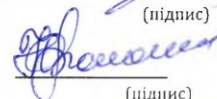
Робоча програма Штучні органи та імпланти
(назва дисципліни)
для студентів за спеціальністю 163 Біомедична інженерія
освітньою програмою Біомедична інформатика та радіоелектроніка

«30» серпня 2023 р., – 13 с.

Розробник: Куліш С.М., професор каф. 502, к.т.н., доцент
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь і вчене звання)

(підпис)

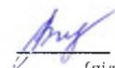
Волошин Ю.А., асистент каф 502
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь і вчене звання)

(підпис)

Робочу програму розглянуто на засіданні кафедри Радіоелектронних та біомедичних комп'ютеризованих засобів і технологій (№ 502)

(назва кафедри)
Протокол № 1 від «30» серпня 2023 р.

Завідувачка кафедри д.т.н., професор
(науковий ступінь і вчене звання)

О.В. Висоцька
(ініціали та прізвище)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни (денна форма навчання)
Кількість кредитів – 4,5	Галузь знань <u>16 Хімічна та біоінженерія</u> (шифр і найменування) Спеціальність <u>163 Біомедична інженерія</u> (код і найменування) Освітня програма <u>Біомедична інформатика та радіоелектроніка</u> (найменування) Рівень вищої освіти: перший бакалаврський	Цикл професійної підготовки Обов'язкова
Кількість модулів – 1		Навчальний рік
Кількість змістовних модулів – 2		2023/2024
Індивідуальне завдання-РР (назва)		Семестр
Загальна кількість годин – 64/135		7-ий
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4,0 самостійної роботи студента – 4,4		Лекції*
		32
		Практичні, семінарські*
		32
		Лабораторні*
	-	
	Самостійна робота	
71		
Вид контролю	модульний контроль, залік	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

64/71

*Аудиторне навантаження може бути зменшене або збільшене на одну годину залежно від розкладу занять.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: формування у студентів здатності проектувати, конструювати вдосконалювати та застосовувати медико-технічні та біоінженерні вироби, здатні ефективно замінювати втрачені функції організму, оцінювати біологічні і технічні аспекти та наслідки взаємодії інженерно-технічних і біоінженерних об'єктів з фізіологічними системами, передбачувати їх взаємний вплив.

Завдання: набуття знань про специфіку біологічних систем, як об'єктів дослідження, особливості організації проведення медичних та біологічних експериментів, аспекти побудови систем заміщення органів людини, що повністю або частково втратили свою функцію, основні умови експлуатації медичних комплексів та систем, виявляти відхилення діяльності апаратів відносно їх нормального функціонування, застосовувати знання фундаментальних дисциплін, принципи, алгоритми організації.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких компетенцій:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у біомедичній інженерії або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів хімічної, біологічної та медичної інженерії, і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. (ЗК1)
2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. (ЗК2)
3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. (ЗК4)
4. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. (ЗК5)
5. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). (ЗК7)
6. Здатність приймати обґрунтовані рішення. (ЗК8)

Фахові компетентності спеціальності (ФК)

1. Здатність застосовувати пакети інженерного програмного забезпечення для проведення досліджень, аналізу, обробки та представлення результатів, а також для автоматизованого проектування медичних приладів та систем. (ФК1)

2. Здатність вивчати та застосовувати нові методи та інструменти аналізу, моделювання, проектування та оптимізації медичних приладів і систем. (ФК3)

3. Здатність застосовувати фізичні, хімічні, біологічні та математичні методи в аналізі, моделюванні функціонування живих організмів та біотехнічних систем. (ФК5)

4. Здатність ефективно використовувати інструменти та методи для аналізу, проектування, розрахунку та випробувань при розробці біомедичних продуктів і послуг. (ФК6)

5. Здатність проводити дослідження та спостереження щодо взаємодії біологічних, природних та штучних систем (протези, штучні органи та ін.). (ФК8)

6. Здатність ідентифікувати, формулювати і вирішувати інженерні проблеми, пов'язані з взаємодією між живими і неживими системами. (ФК9)

7. Здатність застосовувати базові знання методів та засобів отримання, обробки, інтерпретації, візуалізації та аналізу біосигналів, біомедичних даних та зображень біологічних об'єктів при розробці та модернізації біотехнічних та медичних апаратів, приладів та систем. (ФК12)

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Застосовувати знання основ математики, фізики та біофізики, біоінженерії, хімії, інженерної графіки, механіки, опору та міцності матеріалів, властивості газів і рідин, електроніки, інформатики, отримання та аналізу сигналів і зображень, автоматичного управління, системного аналізу та методів прийняття рішень на рівні, необхідному для вирішення задач біомедичної інженерії.

ПРН 2. Формулювати логічні висновки та обґрунтовані рекомендації щодо оцінки, експлуатації та впровадженні біотехнічних, медико-технічних та біоінженерних засобів і методів.

ПРН 5. Вміти використовувати бази даних, математичне і програмне забезпечення для обробки даних та комп'ютерного моделювання біотехнічних систем.

ПРН 7. Здійснювати інженерний супровід, сервісне та інше технічне обслуговування при експлуатації лабораторно-аналітичної техніки, медичних діагностичних і терапевтичних комплексів та систем, а також оформляти типову документацію за видами робіт згідно з Технічним регламентом щодо медичних виробів.

ПРН 8. Розуміти теоретичні та практичні підходи до створення та керування медичним обладнанням та медичною технікою.

ПРН 9. Розуміти теоретичні та практичні підходи до створення та застосування штучних біологічних і біотехнічних об'єктів та матеріалів медичного призначення.

ПРН 11. Здійснювати контроль якості та умов експлуатації медичної техніки та матеріалів медичного призначення, штучних органів та протезів.

ПРН 15. Вміти складати завдання на розробку автоматизованих систем управління з урахуванням можливостей сучасних технічних і програмних засобів автоматизації медичного обладнання.

ПРН 16. Вміти вибирати та рекомендувати відповідне медичне обладнання і біоматеріали для оснащення медичних закладів та забезпечення основних стадій технологічного процесу діагностики, профілактики та лікування.

ПРН 18. Застосовувати знання з хімії та біоінженерії для створення, синтезу та застосування штучних біотехнічних та біологічних об'єктів.

Міждисциплінарні зв'язки: Анатомія, фізіологія та патологія людини», фізика, біофізика, електроніка, «Застосування мікропроцесорів в біомедичних засобах», «Сенсори та вимірювальні перетворювачі»

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. Біоматеріалознавство та матеріали для штучних органів та імплантів.

Тема 1 Біоматеріали і їх функції у живому організмі. Мета і структура курсу.

Біоматеріали, їх функції у живому організмі та основні вимоги до застосування. Класифікація біоматеріалів за їх біологічною дією на живий організм. Вимоги до біоматеріалів. Функції біоматеріалів у організмі та їх функціональне призначення. Медичні вироби (імплантанти, трансплантанти, прилади біомедичного призначення)

Тема 2 Матеріали медико біологічного призначення.

Металеві матеріали. Корозія металів під впливом біосередовища. Вимоги та клінічне застосування металів. Колерові метали та сплави і їх застосування в медицині.

Біокераміка і її роль в імплантації (біоінертна та біоактивна кераміка) Полімери і їх взаємодія з біологічним середовищем організму. Природні полімери. Основні вимоги стосовно біосумісності полімерних матеріалів.

Тема 3 Штучні органи і імпланти та матеріали для їх конструювання.

Нирки. Легені. Очні матеріали. Вуха. Серце. Печінка. Підшлункова залоза. Органи нюху, зору. Матеріали для штучних органів і імплантів.

Тема 4 Біоелектромеханічні системи (БІОМЕМС) і матеріали для них «Біотехнічні мікрочіпи. БІОМЕМС для дослідження нейросистем. Матеріали для БІОМЕМС. Приклади (слуховий імплант, апарати зору, кардіологічні МЕМС)

Змістовний модуль 2. Штучні апарати для слухопротезування, протезування верхніх та нижніх кінцівок. Штучне серце.

Тема 5 Сучасні аспекти слухопротезування.

Будова слухової системи. Функції системи слуху і причини зниження слуху . Можливості сучасних слухових апаратів. Види слухових апаратів та їх конструктивні і схематичні рішення.

Тема 6 Екзопротезування та ортезування верхніх кінцівок.

Схеми протезів. Функціональна анатомія і біомеханіка руки і кисті. Конструктивні складові протезів верхньої кінцівки в залежності від рівня ампутації. Системи протезів. Сучасні технології протезування верхніх кінцівок.

Тема 7 Екзопротезування та ортезування нижніх кінцівок.

Схема протезів. Функціональна анатомія і біомеханіка нижніх кінцівок. Екзопротезування нижніх кінцівок. Системи протезів. Екзопротезування різних частин нижніх кінцівок та комплектуючі протезів. Сучасні технології протезування нижніх кінцівок.

Тема 8 Сучасні аспекти розробки і втілення в практику апаратів штучне серце. Труднощі и проблеми при розробці штучного серця.

Принципи побудови системи і алгоритми управління роботою штучного серця. Апарати допоміжного і штучного кровообігу «гібридне штучне серце».

Модуль 2

Індивідуальне завдання – розрахункова робота.

4. Структура навчальної дисципліни

Назва змістовного модуля і тем	Кількість годин				
	Усього	У тому числі			
		л	п	лаб.	с. р.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Біоматеріалознавство та матеріали для штучних органів та імплантів.					
Тема 1. Вступ. Мета та структура курсу.	2	2			
Тема 2. Матеріали медико біологічного призначення.	8	2			6
Тема 3. Штучні ограні і імпланти та матеріали для їх конструювання	10	2	2		6
Тема 4. Методи та системи штучного дихання.	8	2			6
Тема 5. Біоелектромеханічні системи (БІОМЕМС) і матеріали для них.	10	2	2		6
Тема 6. Матеріали для БІОМЕМС.	9	1	2		6
Модульний контроль	1	1			
Разом за змістовним модулем 1	48	12	6		30
Змістовий модуль 2. Основи протезування органів опорно-рухового апарату. Особливості функціонування сенсорних систем людини.					
Тема 7. Сучасні аспекти слухопротезування.	10	2	2		6
Тема 8 Основи протезування органів опорно-рухового апарату.	10	2	2		6
Тема 9. Екзопротезування та ортезування верхніх кінцівок.	8	2			6
Тема 10. Екзопротезування та ортезування нижніх кінцівок.	10	2	2		6
Тема 11. Сучасні аспекти розробки і втілення в практику апаратів штучне серце	10	2	2		6
Тема 12 Апарати допоміжного і штучного кровообігу	9	1	2		6
Модульний контроль	1	1			
Розрахункова робота	14				11
Разом за змістовним модулем 2	58	12	10		36
	120	24	16		80

5. Теми семінарських занять
не передбачено навчальним планом

7. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Реакція організму на імплантацію матеріалів і процеси взаємодії	2
2	Біологічні реакції на імплантуємі матеріали	2
3	Біосумісність металів та їх сплавів	2
4	Штучні елементи серця	2
5	Методи та засоби слухопротезування з використанням цифрової електронної апаратури	2
6	Методи та засоби слухопротезування з використанням аналогової електронної апаратури	2
7	Апарати штучного кровообігу	2
8	Апарат для гемодіалізу «ШТУЧНА НИРКА»	2
9	Біомеханіка нижніх кінцівок. Технології протезування з застосуванням сучасних протезів нижніх кінцівок	2
10	Апарати допоміжного і штучного кругообігу «Штучне серце» Проблеми і перспективи створення апарату «Штучне серце»	2
11	Фізіологічні аспекти при біоелектричному управлінні протезом верхніх і нижніх кінцівок	2
12	Біокероване протезування на основі електромеографічних сигналів	2
13	Біокероване протезування верхніх кінцівок	2
14	Біокероване протезування нижніх кінцівок	2
15	Аноліз типів конструкцій та особливостей електродів для відбору біосигналів	2
16	Схемо-технічні рішення системи відбору електроміографічних сигналів	2
	Разом	32

7. Теми лабораторних занять

Не передбачено навчальним планом

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Електрокардіостимулятори.	6
2	Апарати регулювання рівня глюкози в крові.	4
3	Методи та системи штучного дихання.	4
4	Апарати штучного очищення крові.	4
5	Апарати штучного кровообігу.	4
6	Різновиди систем «Штучна нирка»	6
7	Апарати заміщення функції печінки	6
8	Екстракорпоральна допоміжна штучна печінка	6
9	Основи протезування органів опорно-рухового апарату.	6
10	Особливості функціонування сенсорних систем людини	6
11	Апарати заміщення органів зору та прилади слухопротезування	6
12	Розрахункова робота	13
	Всього	71

9. Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання – розрахункова робота.

Теми розрахункових робіт:

1. Розрахунок щільності потоку речовини через мембрану для апарату штучна нирка
2. Розрахунок основних параметрів діалізаторів
3. Розрахунок основних параметрів для приладу штучної вентиляції легень
4. Розробка функціональної схеми та розрахунок основних параметрів анлогового слухового апарату
5. Розрахувати основні електричні параметри електрокардіостимулятора
6. Вибір та обґрунтування матеріалу для апарату мешотчатого типу для апарату штучного серця

10. Методи навчання

Практичні методи – практичні роботи, виконання розрахункової роботи; наочні методи - метод ілюстрацій і метод демонстрацій; словесні методи - лекція, дискусія; робота з навчально-методичною літературою - конспектування, тезування; відеометод у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання - мультимедійний метод. А також наступні методи за призначенням: набуття знань; формування умінь і навичок, застосування знань; творча діяльність; закріплення знань; перевірка знань, умінь і навичок.

11. Методи контролю

Такі методи контролю, як: усне опитування, тестування, оцінювання виконання творчих завдань та розв'язування ситуаційних задач, самооцінювання, взаємооцінювання тощо. Також поточне оцінювання виконаного завдання, модульний контроль. Іспит комплексний.

12. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують студенти

12.1. Розподіл балів, які отримують студенти (кількісні критерії оцінювання)

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
Змістовний модуль 1			
Робота на лекціях	0...0,5	8	0...4
Виконання і захист практичних робіт	0...2,5	8	0...20
Модульний контроль	0...2,5	1	0...20
Змістовний модуль 2			
Робота на лекціях	0...0,5	8	0...4
Виконання і захист практичних робіт	0...2,5	8	0...20
Модульний контроль	1,75...2,5	1	0...20
Виконання і захист РГР (РР, РК)	,...12	1	,...12
Усього за семестр			,...100

Семестровий контроль іспит проводиться у разі відмови студента від балів поточного тестування й за наявності допуску до іспиту/заліку. Під час складання семестрового іспиту/заліку студент має можливість отримати максимум 100 балів.

Білет для іспиту складається з 3 питань (33, 33, 34 балів відповідно за кожне)

12.2. Якісні критерії оцінювання

Необхідний обсяг знань для одержання позитивної оцінки.

1. Електрокардіостимулятори, системи регулювання рівня глюкози в крові та штучного дихання. Основні фізіологічні та біотехнічні основи і методологічні аспекти побудови

2. Системи штучного очищення крові та штучного кровообігу, екстракорпоральна допоміжна штучна печінка, медичні АПК. Основні фізіологічні та біотехнічні основи і методологічні аспекти побудови.

Необхідний обсяг умінь для одержання позитивної оцінки.

1. Аналізувати СЗОЛ для їх розробки на підставі врахування індивідуальних особливостей людини, виявляти відхилення діяльності

систем відносно їх нормального функціонування, використовувати СЗОЛ в медицині та охороні здоров'я;

2 Застосовувати знання фундаментальних дисциплін, принципи, алгоритми організації та побудови медичних АПК в рамках медико-технічних задач, що були поставлені.

Критерії оцінювання роботи студента протягом семестру.

Задовільно, D, E (60-74). Студенту необхідно виконати та захистити індивідуальне завдання у вигляді розрахункової роботи. Виставляється, якщо студент відпрацював всі практичні роботи, засвоїв основні поняттями навчального матеріалу, може самостійно відтворити значну частину навчального матеріалу і робити певні узагальнення, ознайомився з основною літературою, рекомендованою програмою, вміє виконувати навчальні завдання, передбачені програмою.

Добре, C (75-89). Студенту необхідно виконати та захистити індивідуальне завдання у вигляді розрахункової роботи. Виставляється, якщо студент відпрацював всі практичні роботи, вільно володіє навчальним матеріалом, вміє застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, узагальнювати та систематизувати навчальну інформацію, самостійно виконує передбачені програмою навчальні знання, самостійно знаходить і виправляє допущені помилки, може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання навчального завдання.

Відмінно, A, B (90-100). Студенту необхідно виконати та захистити індивідуальне завдання у вигляді розрахункової роботи. Виставляється, якщо студент відпрацював всі практичні роботи, його знання, вміння і навички повністю відповідають вимогам програми, володіє глибокими, міцними знаннями, самостійно визначає проміжні цілі і вміє планувати особисту навчальну діяльність, оцінювати результати власної практичної роботи, вміє знаходити додаткову інформацію та самостійно використовує її для реалізації поставлених перед ним навчальних цілей, судження його логічні і достатньо обґрунтовані, засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни, їх значення для подальшої професійної діяльності, вміє вільно використовувати сучасні програмні засоби для поповнення власних знань та розв'язування задач.

Критерії оцінювання знань та вмінь студента на комбінованому іспиті.

Задовільно, D, E (60-74). Студент має необхідний мінімум теоретичних знань та може обрати метод розв'язання задачі.

Добре, С (75-89). Студент твердо знає головні теми теоретичного матеріалу та правильно розв'язує задачу.

Відмінно, А, В (90-100). Студент дає вичерпну відповідь на обидва теоретичні питання екзаменаційного білету, безпомилково розв'язує задачу та обґрунтовує обраний метод розв'язання.

Шкала оцінювання:

Сума балів	Оцінка за традиційною шкалою	
	Іспит, диференційований залік	Залік
90 – 100	Відмінно	Зараховано
75 – 89	Добре	
60 – 74	Задовільно	
0 – 59	Незадовільно	Не зараховано

13. Методичне забезпечення

1. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Штучні органи і імпланти» / Упоряд.: С.М. Куліш, Ю.А. Волошин, – Харьков: ХАІ, 2022. – 90 с. [Електронний ресурс].

Базова література

1. Протезування та штучні органи: Конспект лекцій [Електронний ресурс]: навчальний посібник для студентів спеціальності 163 «Біомедична інженерія» / І.Ю. Худецький, Ю.В. Антонов- Рафі, Г.В. Мельник, Е.В. Спіцар – К. : КПУ імені Ігоря Сікорського, Електронні тестові данні (1 файл: Д1, 124 Мбайт) Київ: КПУ імені Ігоря Сікорського, 2021. – 184 с.

2. Основи протезування: навч. Посібник Г.В. Красюк, М.Т. Королько, П.М. Підпружников, В.В. Семенець, Чернишов, Е.А. Яровий. За ред. Проф. Г.В. Красюка, проф. Семенця — Х.: ХНУРЕ, 2000. - 333 с.

Допоміжна література

1. Sambanis,A. (2011), ArtificialOrgans \Pancreas. Comprehensive Biotechnology 669-711, doi: 10.1016/8978-0-08-088504-9.00418-9

2. Біосумісні матеріали для медичних виробів: навч. Посіб. /І.В. Уварова, В.Б. Махана – Київ, КІМ - 2013 – 331 с.